

Sociologie

Tussen betovering en wanhoop

Geert Braam

‘Stormt het echt in Den Helder, of is de windmeter defect?’

Tja, wat heeft bijgedragen tot mijn sociologische vorming en inspiratie? Boeken? Ook wel, maar vooral iets anders. Ik was al jaren meteoroloog bij het KNMI, toen ik sociologie begon te studeren. Ik had inmiddels al diverse *settings* van het sociale leven aan den lijve ondervonden. Het verrassende van sociologie was, dat je het leven in en om je heen geheel anders begon te zien. Auteurs als Weber en Simmel, maar ook Parsons en Marx, maakten daarbij een grote indruk.

Maar er was een donkere keerzijde: Al die boeken bevatten een enorme hoeveelheid aan woorden en termen. En voor sommige zaken waren er tientallen definities. Ik was gewend aan beschrijvingen van de werkelijkheid met een totaal ander karakter. Bijvoorbeeld: De hoofdzaken van alle bewegingen van vallende voorwerpen konden beschreven worden – niet met een grote veelheid, maar met slechts enkele termen, en dan ook nog in een formule met ijzersterke onderlinge verbanden. Mijn collega's van destijds (fysici en wiskundigen) deden wat smalend over mijn sociologiestudie. Het ‘sociale’ ervan konden ze wel waarderen, maar door de vele woorden en vage duidingen vonden ze het eigenlijk een zwamvak. Ik heb dat bestreden, maar ik had meestal slechts zwakke argumenten.

Later hoopte ik dat een verkenning van mathematische sociologie (Coleman), waarin gewerkt werd met formules en een beperkt aantal variabelen, de oplossing zou brengen. Maar ook dat bleek een illusie en wel omdat ik samen met anderen tot de conclusie kwam, dat dit de werkelijkheid vaak vreselijk verschaalde. Je stond dus met die fraaie formules toch met lege handen. Hier lag en ligt een groot dilemma. Mensen als Blau en Boudon, die ook in die richting werkten, wisten dit nog wel een klein beetje op te lossen, maar ook zij hadden zeer veel woorden en variabelen nodig. In mijn beleving bestaat dit dilemma ook thans nog onverminderd voort. Het is een beetje verontrustend dat hierover zo weinig wordt gesproken.

Toen ik eenmaal socioloog was, werd ik me nog van een ander, misschien wel veel groter probleem bewust. Als praktiserend meteorologen waren we gewend aan gigantische hoeveelheden waarnemingen. Van uur tot uur stroomden ze binnen, destijds via de telex. Ze besloegen een gebied van Alaska tot diep in Siberië. En wat

daarachter schuil ging, was indrukwekkend. Alleen al in Nederland waren op tientallen plaatsen 24 uur per dag mensen in de weer om thermometers, barometers enzovoorts af te lezen, en dat alles op een buitengewoon zorgvuldige manier. Er was een apart beroep: meteorologisch *waarnemer*. Eén weerstation had minstens 4 fte aan waarnemers. De meteorologie was wat de inspanningen voor waarnemingen betreft zeker geen uitzondering. De sterrenkunde met haar telescopen, de natuurkunde met onder meer gigantische deeltjesversnellers (bijvoorbeeld de CERN), zij vereisen sommen geld die duizenden malen groter zijn dan de bedragen waaraan we in de sociale wetenschappen gewend zijn.

Tijdens de meteorologieopleiding was het ons met de paplepel ingegoten: Waarnemen, meten en de problemen daarbij. De openingszin van een college, 'Alles wat je meet, verandert door je meting', zweeft nog wekelijks door mijn hoofd. En als ik dan in mijn gedachten plotseling overstap naar de sociologie, ervaar ik een denderende schok. Want in een interview van een paar uur pretenderen we een gecompliceerd stuk menselijk leven waar te nemen, tegenwoordig ook vaak via de telefoon. Vervolgens rammen we negentig variabelen in een gammal theoretisch model en slaan we nauwelijks acht op het feit, dat de verklaarde variantie meestal beroerd laag is.

Ook sommige docenten in mijn sociologieopleiding voelden dit probleem gelukkig aan. Bijvoorbeeld de sociaal-psycholoog Mulder, die in felle colleges pleitte voor een hardere wetenschap en vooral een zwaar accent legde op het waarnemen van *gedrag*. Hij steunde sterk op de groepsdynamica en daarbij op het laboratoriumexperiment. Het was in ieder geval iets.

Wat voor mij persoonlijk nog belangrijker is geweest, is dat hij wees op het boek van Herbert Simon, *Administrative behaviour* (1945, 1997). Hierin stond één begrip centraal, namelijk besluitvorming, en daarom heen stond een slechts zeer beperkt aantal nevenbegrippen (zoals gezag, communicatie en loyaliteit). Dit bracht mij ook in contact met Simons uitermate scherpzinnig artikel over invloed en macht. Ik trof daarmee iemand die het waarnemen van *gedrag* in concrete invloedsprocessen centraal stelde en daarvoor een heldere conceptuele basis had gelegd. Ik kon op dit gebied zelf aan het werk met Joop Ellemers als promotor. Gezien het hierboven gestelde, was het dus waarnemen geblazen, waarnemen van invloedsprocessen die feitelijk zijn voorgekomen. Dat gebeurde op basis van niet alleen interviews, maar ook van schriftelijke bronnen, een heel karwei. Dat was altijd van nog zeer bescheiden omvang in vergelijking met de waarnemingen in de natuurwetenschappen, maar het was toch iets. En dan niet alleen werken met maar enkele casestudies, maar ook het waarnemen van een zodanig aantal gevallen, dat er ook nog iets kwantitatiefs mogelijk was. Later volgde Van Goor dit spoor met het waarnemen van beleidsprocessen en besluitvormingsprocessen onder meer aan de hand van dikke dossiers uit gemeentelijke archieven. Het kostte hem vele jaren. Ik heb de indruk dat dit voor de sociologie een uitzonderlijk gebeuren is geweest, waarvan de betekenis onvoldoende wordt onderkend.

Hoewel ik over het waarnemen in de sociologie pessimistisch gestemd was en nog ben, waren er ook steunpilaren. Simon heb ik al genoemd. Het boek van De Groot, *Methodologie* (1962, 1993) bood en biedt zeer goede aanwijzingen. Ook diens onderzoek naar het denken van de schaker (aan de hand van 'hard op denk'-protocollen) is indrukwekkend. Niettemin blijft het pessimisme over de waarde die sociologen aan zorgvuldige waarnemingen toekennen, overheersen.

En toch, het fascinerende blijft ook. Als je Max Weber opslaat over een willekeurig te noemen onderwerp als 'stand' of 'politiek', dan kom ik nog steeds onder de indruk. En dat geldt ook voor beschouwingen van veel kleinere sociologische schrijvers, bijvoorbeeld in hun beschouwingen over de beleving van ouderdom, of de beleving van muziek of van bergtochten. Het is eigenlijk nog sterker: in navolging van Max Weber (*Verstehen*) moet ik voor ogen houden, dat dergelijke beschouwingen voor een vak als sociologie onmisbaar zijn. En natuurlijk geldt dat ook voor de pogingen om orde in de begrippen aan te brengen (het veel te pretentieuze woord 'theorie' gebruik ik liever niet). Homans' *The human group* (1951) was hiervan een voorbeeld. En ook sommige werken van Parsons, ondanks het feit dat hij vrijwel onleesbaar is.

Fascinatie dus, betovering, maar ik blijf zitten met die droom van die 'tallose grondige waarnemingen over een beperkt aantal variabelen'. Misschien hebben al die nachtdiensten op het KNMI diepe sporen nagelaten. Al die nachten waarin ik uit de telex vele, vele gegevens over wolken, winden en temperaturen heb zien binnenstromen. In de daaropvolgende slaap overdag bleven die gegevens in mijn geest ronddolen, vooral als er twee waarnemingen met elkaar in strijd waren: 'Stormt het echt in Den Helder, of is de windmeter defect?'